

Radyonun Demokratikleştirilmesinde Yeni Bir Olanak: İnternet Radyoculuğu

A New Opportunity in Democratization of the Radio: Internet Radio Broadcasting

Ersoy SOYDAN, Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: ersoy.soydan@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Radyo, İnternet,
İnternet Radyoculuğu,
Demokratikleşme.

Öz

Radyonun yazılı basından sonra geniş kitlelere seslenen en eski kitle iletişim aracı olduğu kabul edilmektedir. Radyo yayınlarının başlamasıyla birlikte işlevi de sorgulanmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca Avrupa’da radyoculuk alanında devlet tekeli olduğu için toplumun büyük bir kesimi radyoda kendisine yeterince yer bulamamıştır. Hükümetlerin denetimindeki radyo yayıncılığına karşı muhalefet ve işlevinin değiştirilmesi talebi ise çok geçmeden dillendirilmeye başlamıştır. Alman yazar Bertolt Brecht daha 1932 yılında radyonun işlevinin değiştirilerek demokratikleştirilmesi gerektiğini, yani radyoyu bir iletişim aygıtı olmaktan çıkarıp, iletişim aygıtına dönüştürmek gerektiğini söylemiştir.

Radyonun demokratikleştirilmesi tartışması, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte bir kez daha gündeme gelmiştir. İnternet teknolojisi radyodan sesini duyurmak isteyen herkesin son derece basit ve ucuz bir şekilde dünyanın dört bir tarafına sesini duyurmasını sağlayarak, radyonun daha önce olmadığı kadar demokratikleşmesinin yolunu açmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, radyonun icadı ve gelişimi, radyoyu demokratikleştirme arayışları, internet radyoculuğunun özellikleri ve sunduğu yeni olanaklar anlatılmaya çalışılmıştır.

Keywords:

Radio, Internet,
Internet Radio
Broadcasting,
Democratization.

Abstract

Radio has been accepted as the oldest media -after the printed press- that reaches large masses of people. The function of radio had begun to be questioned in conjunction with the start of radio broadcasting. A large segment of society couldn't have found enough media coverage in the radio for many years because of the government monopoly in the field of radio broadcasting. Not long after, opposition to the radio broadcasting under the control of government and demand on the change of its function had started to be expressed. German writer Bertolt Brecht said in 1932 that the function of the radio must be changed and democratized, in other words; radio must transform from being a means of diffusion to become a means of communication.

The widespread of the internet has reawakened the discussion on democratization of the radios. The technology of internet has laid the way open for democratization of the radios as much as never before by making all people heard their voice to the four corners of the world in an enormously cheap and easy way.

The paper will study the invention and development of the radio, democratization quests of the radio, the characteristics and opportunities of the internet radio broadcasting. The literature review will be done as a method in the study.

Giriş

Yazılı basından sonra en yaygın kitle iletişim aracı olduğu kabul edilen radyo, 19.yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir dizi keşif ve teknik gelişme sayesinde insanlığın hizmetine sunulmuştur. Radyo yayınları sayesinde ses dalgaları binlerce kilometre öteye iletilebilmiş ve böylece Dünya tam anlamıyla küresel bir köye dönüşmüştür. Kitle iletişim araçlarının insanlığın ihtiyaçlarına, teknolojik gelişmelere ve toplumsal seçimlere göre önem kazanıp, yitirdiği bilinmektedir. İkinci Dünya savaşından sonra televizyonun gelişmesi önce yazılı basının, sonrasında da radyonun önemini azaltmıştır. 1970’li yıllardan itibaren yapılmaya başlanan korsan radyo yayınlarıyla, devlet tekelleri fiili olarak ortadan kalkmıştır. Böylece radyo hem ulusal ölçekte yayınlardan yerelleşmeye doğru gitmiş, hem de yaygınlaşarak geniş kitlelerin sesini duyurduğu bir kitle iletişim aracına dönüşmüştür. Her ülkede farklı tarihlerde ve biçimde yaşanan bu gelişmeler sonrasında radyo yeniden ve farklı bir biçimde insan yaşamına geri dönmeyi başarmıştır. Televizyona karşısında öldü denilen radyo, 1970’li yıllarda alternatif radyolar sayesinde yeniden canlanmış ve ayağa kalkmıştır. Benzer şekilde 1990’larda öldü denilen radyo, internet radyoculuğu sayesinde yeniden gündeme gelmiş, hatta yerini daha sağlamlaştırmıştır.

Radyoya yeni olanaklar sağlayan en önemli gelişme ise 1994 yılında Microsoft’un geliştirdiği bir yazılım sayesinde radyo yayıncılığının hizmetine sunulan internet teknolojisidir. İnternet radyosu, geleneksel radyolara göre çok daha avantajlıdır, hem daha ucuz, hem de kolay kurulabilmektedir. Ortalama bir internet kullanıcısının amatör radyo yayını yapabilmesi için neredeyse hiçbir teknik altyapıya ve ön bilgiye ihtiyacı yoktur. İnternet radyoculuğu böylece isteyen herkesin son derece basit ve ucuz bir şekilde sesini duyurmasını sağlamıştır. Bu çalışmada toplumun tüm kesimlerinin kendisini radyodan kolaylıkla ifade edebilmesinin yolunu açan ve böylece radyonun demokratikleştirilmesinde yeni bir olanak sağlayan internet radyoculuğu anlatılmıştır.

İcadından Günümüze Radyo Yayıncılığı

Radyo sözcüğü, Latince radius (ışınlama) ve Yunanca fone (ses) sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşan Radyofoni sözcüğünün kısaltılmış halidir (Tekinalp, 2011:45). Radyonun insanlığın hizmetine sunulması 19.yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir dizi keşif ve teknik gelişme sonucunda gerçekleşmiştir. 1855’te İngiliz fizikçi Maxwell’in elektromanyetik dalgaları keşfi, 1888’de Alman fizikçi Hertz’in elektromanyetik dalgaları laboratuarda üretmesinden sonra, 1895’de İtalyan araştırmacı Marconi sesi elektromanyetik dalgalar aracılığıyla iletmeyi başarmıştır. 1907’de Fransız bilim adamı Lee de Forest’in geliştirdiği sesi düzenli dalgalar halinde ileten aygıt sayesinde ilk radyo yayını yapılmıştır (Cazenave, 1980:5-11).

Ses, havadaki titreşimlerden oluşmaktadır. Bir saniyede oluşan titreşimler (dalgalardan) sayılarak sesin frekansı elde edilir. Bir saniye içinde kulağımıza ulaşan ses dalgasına (ya da radyoya ulaşan radyo dalgasına) frekans denilmektedir. Saniyelik devirler olarak ölçülen frekanslara Hertz (Hz) denilmektedir. Bin tanesi kiloHertz (kHz), bir milyon tanesi de megahertz (MHz) olarak adlandırılmaktadır. Ses dalgalarıyla aynı olan radyo dalgalarının sestem temel farkı, dolaşım için havaya gereksinim duymamaları ve frekanslarının çok daha

yüksek olmasıdır. Belli frekanslar, belli dalga boylarıyla adlandırılır. Frekans büyüdükçe dalga boyu küçülmektedir. Geleneksel radyolar dört ayrı banttan yayın yapmaktadır. Düşük frekanslı Uzun dalga; orta frekanslı Orta dalga; yüksek frekanslı Kısa dalga ve çok yüksek frekanslı FM bandı (Kaye-Popperwell, 1995:17-18).

Geleneksel radyo alıcısı ya da aygıtı, elektromanyetik radyo dalgalarındaki ses modülasyonunu önce elektronik ortama, sonra da sese çeviren alettir. Radyo alıcıları, radyo frekansları aracılığıyla hava boşluğunda yayılan ve kulakla duyulabilecek sinyalleri dinlemek üzere tasarlanmıştır. Radyo sayesinde ses dalgaları binlerce kilometre öteye iletilebilmiş, uzaklar yakın olmuş ve böylece Dünya tam anlamıyla küresel bir köye dönüşmüştür. Medya cinine benzetilen radyo için “bir şeye sığacak kadar küçük, bütün kıtaları alabilecek kadar büyüktür” denilmiştir. (Kaye-Popperwell, 1995:13)

Düzenli radyo yayınları ABD'nin Pittsburg kentinde 2 Kasım 1920 günü *KDKA* adlı bir istasyondan verilen seçim haberleriyle başlamıştır. Radyo büyük bir hızla yayılmış ve iki yıl sonra ABD'de düzenli yayın yapan istasyonların sayısı 392'ye ulaşmıştır. Avrupa'daki ilk radyo yayını 1922 yılında İngiltere'de BBC tarafından yapılmıştır. Diğer ülkelerde de düzenli yayınlara geçilmiştir. 1922 yılında Fransa ve Sovyetler Birliği'nde, 1923 yılında ise Almanya'da radyo yayınları başlamış, sonra sırasıyla 1927 yılına kadar Arjantin, Avustralya, İtalya, Japonya, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, İsveç, İsviçre ve Güney Afrika'da radyo yayınları başlamıştır (Aziz, 1981:10). Türkiye'deki düzenli radyo yayınları 1927 yılında bir Fransız firmasının kurduğu iki istasyonla önce İstanbul'da, daha sonra Ankara'da başlamıştır (Kocabaşoğlu, 1980: 9-12).

1920'li ve 1930'lu yılların hemen ardından başlayan İkinci Dünya Savaşı radyonun etkin bir propaganda aracı olarak kullanılmasına sahne olmuştur. Radyo yayınları bu süreçte bir silah olarak görülmüş ve iyi kullanılırsa birçok askeri birliğe bedel olabileceği düşünülmüştü. Radyonun kitleler üzerindeki etkisini en iyi kavrayan ve onu propaganda amacıyla kullanan ise 53 farklı dilde radyo yayınları başlatan Almanya'nın Propaganda Bakanı Goebbels olmuştur. Goebbels, radyo sayesinde rejimin her türlü isyan düşüncesini ortadan kaldırdığını söylemiş ve Hitler'in “Kavgam” adlı kitabından bir cümleyi tekrar etmiştir: “Savaş zamanı sözcükler birer silahtır” (Jeanneney, 1998:168-172). Nazi Almanya'sı ve başta Sovyetler Birliği gibi diğer ülkeler İkinci Dünya Savaşı yıllarında cepheden çok radyo yayınlarıyla güç kazanmışlardır. 1989 yılına kadar süren Soğuk Savaş yıllarında da en önemli propaganda aracı yine radyo olmuştur. (Kuruoğlu, 2006:9-11)

İkinci Dünya savaşıdan sonra televizyonun gelişmesi önce yazılı basının, sonrasında da radyonun önemini azaltmıştır. 1948 yılında transistörün icadı radyo için bir devrim olmuş, kolay taşınabilir hale gelen radyo ucuzlayarak daha da yaygınlaşmıştır. Transistör sayesinde radyo; arabalarda, sokaklarda velhasıl her yerde dinlenebilir duruma gelmiştir. Bant kayıt teknolojisindeki gelişmeler, FM bandının keşfi, 1955'te başlayan stereo yayın tekniği radyo yayınlarındaki kaliteyi arttırmış, bu ilerlemeler radyonun gelişmesini ve televizyon karşısında ayakta durmasını sağlamıştır (Tekinalp, 2011:49).

1950'li yılların sonunda radyo ve televizyon yayınlarında ticari anlayış egemen olmuş, vergi gibi yasal yükümlülüklerden kaçmak isteyen bazı yayıncılar korsan radyo ve televizyon yayınları yapmaya başlamıştır. Uluslararası sulardaki gemilerden yayın

yapmaya başlayan korsan radyoların ilki, 1958 yılında İsveç ile Danimarka arasında Sund bölgesindeki bir gemiden Kopenhag'a (Danimarka) yönelik olarak başlamıştır. Daha çok Danimarka ve İsveç'e yönelik yapılan bu yayınlara, 1960 yılından sonra Hollanda, Belçika ve İngiltere'ye yönelik korsan radyo yayınları eklenmiştir. (Aziz, 1981: 41)

Korsan radyo yayınlarıyla, devlet tekelleri fiili olarak ortadan kalkmıştır. Böylece radyo hem ulusal ölçekte yayınlardan yerelleşmeye doğru gitmiş, hem de yaygınlaşarak geniş kitlelerin sesini duyurduğu alternatif bir kitle iletişim aracına dönüşmüştür. Her ülkede farklı tarihlerde ve biçimde yaşanan bu gelişmeler sonrasında öldü denilen radyonun gelişerek, farklılaşarak büyüdüğü görülmüştür. Radyo yeniden ve farklı bir biçimde insan yaşamına geri dönmeyi başarmıştır (Akarcalı, 1993).

Bu süreçte dijital teknolojinin gelişmesi radyoculuğa yeni olanaklar sağlamıştır. Zira FM ya da AM bandından yayın yapan geleneksel radyolar ekonomik olarak yüksek maliyetli radyolardır. Teknoloji giderek ucuzlansa da, ülke ya da bölge çapında yayın yapıldığı için, altyapı, kuruluş ve işletme giderleri hala çok yüksektir. Dijital teknolojinin radyoculuğa sağladığı olanakların başında 1990'larda geliştirilen uydu yayıncılığı gelmektedir. Artık neredeyse her evin çatısında yer alan çanak antenlerle kolaylıkla erişilebilen onlarca uydu üzerinden televizyon kanallarının yanı sıra binlerce dijital radyo yayını da dinlemek olanaklıdır. Dijital uydu alıcılarının ucuzlaması, giderek daha fazla evde uydu sistemlerinin kullanılmasını sağlamıştır. Uydu teknolojisi küçük bütçeli bir yerel radyo yayıncısına, geniş coğrafyalara yayınlarını ulaştırma olanağını, radyo dinleyicilerine de farklı coğrafyalardaki yayınları dinleme fırsatını vermiştir (Atabek, 2010).

Öte yandan Avrupa'nın birçok ülkesinde daha yüksek bir ses kalitesinde yayın yapma olanağı sağlayan dijital karasal radyo yayınlarına (DAB-Digital Audio Broadcasting) geçilmiştir. Örneğin Norveç Kültür Bakanlığı FM radyo kullanımına 2017 yılından itibaren son verileceğini ve DAB yayınlarına geçileceğini açıklamıştır. FM frekansı radyo yayınlarına kapatılacak ve FM frekansı yalnızca kamu ya da devlet tarafından resmi amaçlarla kullanılacaktır (Bahçekapılı, 2015).

Radyoya yeni olanaklar sağlayan en önemli gelişme ise 1994 yılında Microsoft'un geliştirdiği bir yazılım sayesinde radyo yayıncılığının hizmetine sunulan internet teknolojisidir. Yaklaşık yirmi yıl önce internet hayatımıza bu denli girmemişken, radyonun artık geleneksel anlamda radyo olmaktan çıkacağı, teknolojik gelişmelerin radyonun içeriğini ciddi olarak değiştireceği öngörülüyordu (Vivien, 1999: 188:189). Beklenildiği gibi de olmuştur. İnternet teknolojisi radyonun geleneksel mimarisini kökünden değiştirmiştir. Büyük bir yatırım yapmadan ve frekans sorunu yaşamadan internet üzerinden radyo yayıncılığı yapılabilmesi radyonun yeniden önem kazanmasını da sağlamıştır. İnternetin şimdiye kadar ki kitle iletişim araçları içinde en hızlı gelişen iletişim aracı oluşu ve büyük hızla yaygınlaşması internet üzerinden yayın yapan radyoların sayısının da hızla artmasına neden olmuştur.

Teknolojideki büyük gelişmelere rağmen radyonun gündelik yaşamımızdaki yeri neredeyse hiç değişmemiştir. Örneğin 2016 yılının Temmuz ayında *Nielsen* tarafından yapılan "Radyo Dinleyici Ölçümü Araştırması"na göre Türkiye nüfusunun yüzde 61,5'i

düzenli olarak radyo dinlemektedir (<http://uryad.org.tr/duyuru/1087/uryad-temmuz-2016-haftalik-ve-gunluk-radyo-dinleme-oranlarini-acikladi>).

Radyoyu Demokratikleştirme Arayışları

Radyo yayınlarının yönetimi/sahipliği ülkeden ülkeye değişmekle birlikte iki ana grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki başından beri kişilerin sahip olduğu Amerikan sistemi, ikincisi ise yayın kuruluşlarının devletin/hükümetin denetiminde olduğu Avrupa sistemidir. Avrupa ya da merkezîyetçi devlet sisteminde radyo yayınlarında maddi olarak hükümetlere bağımlılık vardır, bu durum doğal olarak siyasal iktidarların radyo yayınlarına karışmasına neden olmaktadır (Aziz, 2012:13-16).

Uzun yıllar boyunca Avrupa’da radyoculuk alanında devlet tekeli olduğu için toplumun büyük bir bölümü radyoda kendisine yeterince yer bulamamıştır. Devletin denetimindeki radyo yayıncılığına karşı muhalefet ve işlevinin değiştirilmesi talebi çok geçmeden dillendirilmeye başlamıştır. Bu nedenle radyonun demokratikleştirilmesiyle ilgili tartışmaların neredeyse radyo yayınlarının başlamasıyla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Radyonun ilk yıllarında sanatla, kültürle, siyasetle ilişkisinin nasıl olması gerektiği bütün Dünyada tartışılmıştır. Radyonun işlevinden sıkıntı duyanlardan biri olan Alman yazar Bertolt Brecht radyo yayınlarının başlamasıyla birlikte “birdenbire herkes için her şeyi söyleme imkanı doğmuştu, fakat düşününce, söylenecek hiçbir şeyin olmadığı ortaya çıkmıştı” diyerek radyo yayınlarının aslında insanlara bir şey veremediğini öne sürmüştür. Brecht 1932 yılında radyonun işlevini değiştirmek gerektiğini, yani radyoyu bir iletim aygıtı olmaktan çıkarıp, iletişim aygıtına dönüştürmek gerektiğini söylemiştir (Brecht, 2012:16-23).

Bu tartışmalardan birkaç yıl sonra başlayan İkinci Dünya Savaşında propagandadaki etkisi anlaşılan radyo Almanya başta olmak üzere bir çok ülke tarafından adeta bir silah gibi kullanılmış ve savaş boyunca psikolojik savaşın en önemli aracı olmuştur (Aziz, 2012: 8-10).

Dünya genelinde radyonun işlevini değiştirme çabalarının büyük bölümü sivillerden gelmiştir. Radyoyu devlet tekeline kurtaran ve işlevini değiştiren olgu ise alternatif radyo kavramı olmuştur. Kamusal bir radyo türü olan Alternatif radyo demokratik bir anlatım biçimini uygulamaktadır. Devlet ve özel sektör karşısında bağımsız durumdadır, yerel bir yapıya dayanır, özgür ya da özerktir, dinleyicilerin yönetime ve program oluşturma sürecine katılımını sağlar. Alternatif radyolar, kamusal radyo, halk radyosu, özgür radyo, eğitsel radyo ve topluluk radyosu gibi alt türleri bulunan geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır (Topuz v.d., 1990: 52-62).

Alternatif radyoların gelişim süreci şu şekilde özetlenebilir. Geleneksel radyoların sağladığı bölgesellik ve özerklik bir süre sonra dinleyicilere yetmemeye başlamış ve insanlar radyolardan daha somut konuların incelenmesini ve kendi sevdikleri müziklerin çalınmasını istemeye başlamışlardır. Çeşitli topluluklar halkın ulusal radyolarda dile getiremediği duygu ve düşüncelerini özgürce açıklayabilmelerini sağlamak için kendi radyo istasyonlarını kurmaya yönelmişlerdir. Teknolojik gelişmeler bu olanakları

sağladığı için çeşitli topluluklar ve sivil örgütlenmeler yasaları zorlamaya başlamış ve ilk başlarda korsan radyolar kurarak yayıncılığa geçmişlerdir (Topuz v.d., 1990: 63-64).

Alternatif radyolar ilk olarak 1946 yılında ABD’de kamu radyosu adıyla kurulmuş, aynı yıllarda Brezilyalı eğitimci Paolo Freire’in düşüncesinden esinlenen halk radyosu Latin Amerika’da kurulmaya başlanmıştır (Delorme, 1992: 68-69). Avrupa’da 1970’li yıllarda “Özgür Radyo” ya da “Yerel-Özel Radyolar” adıyla başlayan radyo devrimi, devlet tekellerinin yıkılmasına neden olarak yeni bir anlayışın doğmasını sağlamıştır. Hükümetler bir süre sonra başlangıçta karşı çıktıkları özgür radyoları yasallaştırmış ve onlara frekans tahsisleri başta olmak üzere, çeşitli ayrıcalıklar tanımışlardır (George, 1992: 65).

Avrupa ülkelerinde uluslararası sulardan gemilerle yapılan korsan yayınlarla gündeme gelen yayıncılık dalgası, birçok ülkede devlet tekellerinin yıkılmasına neden olurken bazı ülkelerde de yasaların yumuşatılması ya da daha fazla devlet kuruluşlarının yayınlarına katılım hakkı olarak ortaya çıkmıştır. Alternatif radyolar sayesinde radyo ilk yıllarındaki saygınlığına ve dinlenme oranına tekrar kavuşmuştur (Cazenave, 1980: 33-42).

Türkiye’de 1989 yılına kadar radyo ve televizyon yayınlarında devlet tekeli bulunuyordu. 1989 yılında belediyeler kendi radyo ve televizyonlarını kurarak devlet tekeli fiili olarak kaldırdılar. Ardından 1992 yılında özel radyo ve televizyonlar kurulmaya başlanmış ve sayısı çok kısa bir sürede 5000’i bulmuştur (Cankaya: 1083). Hem radyo sayısı, hem de dinleyici sayısı bu süreçte artmıştır. 17 Ağustos 1999 günü yaşanan Marmara Depremi radyonun vazgeçilmez bir araç olduğunu bir kez kanıtlamıştır. Vatandaşlar, hatta devleti yönetenler depremden ilk kez özel radyolar sayesinde haberdar olmuşlar ve depremle ilgili gelişmeleri radyolardan takip etmişlerdir (Eryılmaz, 2003: 94).

Türkiye’de devlet tekelinin kaldırılmasından sonra yalnızca ticari yayıncılığın yapılmasına izin verilmiştir. Oysa dünyanın diğer ülkelerinde devlet yayıncılığı ve ticari yayıncılığın dışında üçüncü bir tür olan alternatif yayıncılığa ya da ticari olmayan yayın kuruluşlarına da yer verilmiştir. Kimi zaman ABD’de PBS, Hollanda’da NOS, Almanya’da Açık Kanal gibi kurumlarla devlet kendi isteğiyle halkın program üretip yayıncılığa katılımını kendisi isterken, kimi zamanda Fransa, İtalya ve Belçika gibi ülkelerde devlet yayıncılığına karşı korsan olarak başlatılıp yasallık kazanan yayınlarla halkın geniş bölümü yayıncılığa katılmıştır. Üstelik bu ülkelerde devlet bu yayınları yasaklamak yerine, ekonomik olarak desteklemektedir. Vatandaşlarının radyo ve televizyonlarda kendi seslerini duyurup, eğitici, kültürel ve bilimsel işlev taşıyan yayınlar yapmasını her yönden teşvik etmektedir. 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanununun 29. Maddesiyle sivil toplum kuruluşlarının ve hatta iletişim fakültelerinin bile yayın yapmaları yasaklanmıştır (hala yasaktır). Bu nedenle radyo ve televizyon yayıncılığı TRT’nin yanında yalnızca ticari yayıncılık yapmak üzere kurulan radyo ve televizyon istasyonlarına bırakılmıştır. Özel yayın kuruluşlarının tek geliri reklam olduğu için, piyasa koşullarına uygun, kültürel ve eğitsel hiçbir amacı bulunmayan yayınlar yapmak zorunda kalmışlardır (Soydan, 1998:95-96).

Türkiye’de 3984 Sayılı Kanuna rağmen çeşitli topluluklara yönelik yayın yapan radyolar bulunmaktadır. Ancak geleneksel radyolarla ülke ya da bölge çapında yayın yapıldığı için, altyapı, kuruluş ve işletme giderleri hala çok yüksektir. Düşük maliyetlerle yayın yapmanın olanaklı olduğu internet radyoculuğu ise radyonun demokratikleştirilmesi açısından yeni bir olanak sunmaktadır.

İnternet Radyolarının Özellikleri

FM, AM ya da kablolu yayınla ulaşan geleneksel radyoların dışında internet bağlantısı üzerinden yayın akışını sağlayan radyolara internet radyosu denilmektedir. Genellikle MP3, Ogg Vorbis, Windows Media Audio, RealAudio, ve HE-AAC akış biçimlerinden birini kullanarak gerçek zamanlı yayın yapmaktadır. İnternet radyoları e-radyo, net radyo, online radyo olarak da adlandırılmaktadır. Geleneksel radyonun gerçeğe yakın bir simülasyonu olan internet radyo yayını; internette herhangi bir lokasyonda bulunan bir sunucudan radyo yayınının veya ses dosyalarının aktarımı yoluyla şeklinde kullanıcıya, bilgisayarında bulunan bir program üzerinden veya kullanıcının sahip olduğu bir internet radyo alıcısı tarafından ulaşması işlemidir. İnternet radyosu geleneksel radyolara göre çok daha avantajlıdır, hem daha ucuz, hem de kolay kurulabilmektedir. Uygun bir donanım ve yazılımla herkes internet radyoculuğu yapabilir, kolaylığı ve ucuzluğunun yanısıra dünyanın her yerinden, dünyanın her yerine canlı olarak radyo yayıncılığı yapmak olanaklıdır (Yavuz, 2008: 97).

Carl Malamud’un 1993 yılında başlattığı *Internet Talk Radio* adlı talk showla internet radyosunun gelişimine öncülük ettiği kabul edilmektedir. 1994 yılında Microsoft’un ortağı Paul Allen’ın kurduğu bilişim şirketi Starwave, yalnızca şirket çalışanlara seslenen ve motivasyonu arttırmayı hedefleyen basit bir radyo yazılımı geliştirmiştir. Geliştirilen bu radyo yazılımı internet radyosunun da temellerini atmıştır. Amerika’da WXYC adlı geleneksel radyo istasyonu 7 Kasım 1994 günü internet üzerinden yayına geçen ilk radyo istasyonu olmuştur. Dünyanın yalnızca internette yayın yapan radyolarının ilk ağı olan NetRadio.com’u 1995 yılında Scott Bourne kurmuştur. 1996 yayına başlayan Londra merkezli *Virgin Radio* ise Avrupa’nın tüm yayınına internet üzerinden yapan ilk radyosudur (Safko, 2010:280-281).

2004 yılında Onur Engin ve İlke Şahin tarafından kurulan ve artık yayında olmayan *Nuist* Türkiye’nin ilk internet radyosu olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde Türkiye’de çok sayıda internet radyosu bulunmaktadır. İnternet üzerinden yayın yapan bu radyolar herhangi bir yasal mevzuata tabii değildir, fiili olarak yayınlarını sürdürmektedir. Kişisel girişimlerin yanısıra 3984 Sayılı Kanununun 29.Maddesi gereği yayın yapamayan dernekler ve üniversiteler de kendi internet radyolarını kurmuştur (Ulusum, 2013).

İnternet radyoculuğunun en önemli özelliği, bilgisayar kullanabilen herkesin basit programlar sayesinde kendi radyosunu kurabilmesidir. İnternet radyosu kurabilmek için öncelikle hızlı bir internet bağlantısı gereklidir, programı yayacak basit bir radio stream altyapısı ve de şarkıların yer aldığı bir playlist bile yayına başlayabilmek için yeterlidir (Alpbuğra, 2012).

İnternet radyosunda da tıpkı geleneksel radyolar gibi söz söylemek, düşünce paylaşmak, canlı performans sergilemek olanaklıdır. İnternet üzerinden yapılan radyo yayınları yerel ya da bölgesel değildir, dünyanın her yerinden dinlenebilir. İnternet radyoları bilgisayarlardan, cep telefonlarından ya da son yıllarda piyasaya sürülen internet radyosu cihazlarıyla dinlenebilmektedir. Yayınları dinleyebilmek için ilk şart -tıpkı yapmak içinde gerekli olduğu gibi- internet bağlantısıdır. Ancak her yerde internet bağlantısının bulunmayışı, ses kalitesinin teknik koşullar nedeniyle düşük oluşu ya da yayın esnasında dinleyicilerin ya da yayını yapanın internet bağlantısının kopması en büyük sorunlar arasındadır. İnternet üzerinden yayın yapan radyoları dinlemenin ilk yolu internet bağlantısı olan bir bilgisayar ya da tableten radyonun web sitesine girerek podcast veya canlı yayın linkine tıklamaktır. Radyoya kendi web sitesinden olduğu gibi, TuneIn gibi radyo ağları üzerinden de bağlanarak dinlemek olanaklıdır. İkinci yol tabletler yada cep telefonlarıdır. Tabletlere yada cep telefonlarına dinlenilmek istenilen radyo istasyonunun uygulamasını indirerek internet bağlantısı üzerinden radyo yayınlarına ulaşmak olanaklıdır. Üçüncü yol ise son yıllarda piyasaya sürülen internet radyosu aletidir. Geleneksel bir radyo aygıtına benzeyen internet radyosu, internet bağlantısına ihtiyaç duymakta ve transistörlü radyolar gibi taşınabilmektedir.

İnternet radyoculuğuyla birlikte “podcasting” kavramıyla da tanışılmıştır. Podcasting, çoğunlukla dizi halindeki radyo programları ve video gibi dijital medya ürünlerinin internet üzerinden bilgisayar ve taşınabilir cihazlara indirilebilecek şekilde yayınlanmasıdır. Bu şekilde indirilen dosyalara podcast denilmektedir. Podcastler sayesinde internet üzerinden yapılan radyo programları istenilen zaman ve yerde dinlenebilmektedir. (<http://dictionary.reference.com/browse/podcast?s=t>)

İnternet radyoculuğuyla radyo networkleri de (ağları) gelişmiştir. Radyo ağlarının en ünlüsü Dünya üzerindeki hemen hemen tüm geleneksel radyo frekansları ve internet üzerinden yayın yapan diğer radyoları aynı çatı altında barındıran bir radyo ağı olan TuneIn’dir. 2002 yılında ABD’nin Dallas kentinde kurulan TuneIn bünyesinde 230 ülkeden 100 binden fazla radyo istasyonu, 4 milyon podcast ve aylık 50 milyon aktif kullanıcısı bulunmaktadır. TuneIn’in, web sitesi olan “tunein.com” web adresinden de çevrimiçi olarak radyolar dinlenebildiği gibi; akıllı cep telefonları başta olmak üzere 200’den fazla cihazdan da dinlenebilmektedir (<http://tunein.com/about>).

Radyo ağları, zengin içerik ve birden fazla işlemi aynı anda yapma olanağı sunarak radyo yayıncılığını yepyeni bir boyuta taşımıştır. İnternet üzerindeki radyo ağından bir radyoyu dinlerken aynı anda haberleri okumak, resim galerilerine bakmak, diğer radyo kanallarını takip ederek ve o kanallarda hangi şarkının çaldığını görmek olanaklıdır. Türkiye’de de radyo ağları kurulmuştur, bunların en tanınmışısı ise karnaval.com’dur. Ulusal ve bölgesel FM bandı, uydu (Turksat, DigiTurk ve D-Smart), web, akıllı telefon, tablet ve Smart TV uygulamalarından yaptığı yayınlarla dinleyiciye ulaşmaktadır. Bünyesinde Süper FM, Metro FM, JoyTurk, Joy FM ve Virgin Radio Türkiye gibi geleneksel radyoların yanı sıra Borusan Klasik, Efkar, Radyo Mydonose gibi dijital radyolar bulunmaktadır. Kırtan fazla kentte karasal, dijital ve online yayın yapan karnaval.com Türkiye’deki radyo dinleyicilerinin %17’sine ulaşmaktadır (Tugen, 2013: 156).

İnternet Radyoculuğunun Sunduğu Yeni Olanaklar

Microsoft'un geliştirdiği bir yazılım sayesinde 1994 yılında radyo yayıncılığının hizmetine sunulan internet radyosu artık gündelik yaşamımızın bir parçası durumuna gelmiştir. Karasal frekans ya da kablolu yayınlar üzerinden yayın yapan geleneksel radyolarında internet üzerinden yayına başladıkları görülmektedir. Türkiye'deki geleneksel radyoların neredeyse tamamı artık internet üzerinden de yayın yapmaktadır (Tugen, 2013: 156).

İnternet, program çeşitliliğini arttırmak ve paylaşımında bulunmak içinde etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. İnternet üzerinde radyo programı veritabanı olarak faaliyet gösteren çeşitli networkler kurulmuştur. İnternet bir haber kaynağı ya da iletim aracı olmasının yanısıra bizzat kendisi de bir mecra olarak radyoya dönüşme olanağı vermektedir. Ayrıca yerel dinleyiciyle sınırlı olan radyo yayınları, internet üzerinden yapılan yayınlarla sınırötesi bir nitelik kazanmıştır. Böylece belli topluluk kimliğiyle kendini tarif eden dinleyici radyonun yayının ulaştığı bölgeden çok uzaklarda yaşamasına rağmen radyonun faaliyetlerine ve yayınlarına erişebilmekte, program üretim süreçlerine katılabilmektedir (Güney, 2009: 123-124).

İnternet radyoculuğu radyo yayını yapmak isteyen ve başta maddi sorunlar nedeniyle yayıncılık yapamayan topluluklara yeni olanaklar sunmuştur. İnternet radyoculuğu özellikle etnik ve dini toplulukların seslerini radyodan daha kolay duyurmasını da sağlamıştır. İnternet radyoculuğu Türk topluluklarının buldukları bölgede ve yaşadıkları coğrafyaların dışında da sesini duyurması için yeni bir olanak olmuştur. Zira önceki yıllarda Kosova, Makedonya ve Kanada gibi birçok ülkede Türklerin kurduğu geleneksel radyolar işletme giderlerini karşılayamadıkları için kapanmak zorunda kalmıştır. 1970'li yıllardan sonra Avrupa ve Balkanlarda yaşayan Türkler gerek buldukları ülkelerin devlet radyolarında kendilerine ayrılan pay oranında, gerekse de kendi kurdukları özel radyolarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Fransa, Almanya, Hollanda, İngiltere, Avusturya gibi Türk göçmenlerin yaşadığı Avrupa ülkelerinde ve Kosova, Makedonya, Yunanistan ve Romanya gibi Türk azınlığın yaşadığı Balkan ülkelerinde FM ya da AM bandından Türkçe karasal yayın yapan birçok radyo istasyonu bulunmaktadır. İnternet sayesinde bu radyo istasyonların birçoğunu artık internet üzerinden de dinlemek olanaklıdır. Günümüzde Avrupa ve Balkanlarda Türklerin yaşadığı yerleşimlerin büyük bölümünde Türkçe yayın yapan ve Türk toplumu arasında oldukça popüler olan internet radyoları kurulmuş ya da karasal yayın yapan Türk topluluk radyoları internet üzerinden de yayına geçmiştir. Sınırötesi yayın yapabilen Türkçe internet radyoları yerel anlamda Türk kültürünün korunması sağladığı gibi birlikte yaşadıkları halklarla kültürel alışverişi de sağlamaktadır. Yayının yapıldığı bölgeyle, ondan çok daha uzak coğrafyalarda yaşayan Türklerin birbirleriyle ve anavatanla iletişimini de sağlamaktadır (Soydan, 2014:181-189).

Lozan antlaşmasına göre ülkemizde yaşayan gayrimüslim azınlıklar kendi dillerinde gazete yayınlatabilmektedir. Ancak azınlıklar radyo yayıncılığı yapabilmek için internet radyosunu beklemişlerdir. Devlet tekeli döneminde de, 1992 yılında başlayan özel radyoculuk döneminde de azınlıkların kendilerine ait bir radyoları olmamıştır. 2008 yılında

3984 sayılı RTÜK yasasında yapılan değişiklik sonrasında radyo ve televizyonlarda farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabilmesinin yolu açılmıştır. 2 Nisan 2009 günü TRT’de Kürtçe yayınlarla birlikte, Doğu Ermenicesiyle radyo yayınları başlamıştır (Tekinalp, 2011:71).

Düşük maliyetlerle yayın yapmanın olanaklı olduğu internet radyoculuğu sayesinde Türkiye’de yaşayan Ermeni ve Rum azınlıklar ilk kez radyodan seslerini duyurma olanağı bulmuştur. Bir grup Türkiyeli Ermeni genç tarafından kurulan ve bir süre sonra kapanan Ararat Radyo Ermenilerce kurulmuş ilk radyodur. Ararat Radyo’yu 2009 yılında internet üzerinden yayına başlayan *Nor Radyo* izlemiştir (Algül, 2016:89). Ermenice’de Yeni Radyo anlamına gelen Nor Radyo, Türkiye Ermenilerinin başlattığı Nor Zartonk (Yeni Uyanış) adlı sivil toplum inisiyatifi tarafından kurulmuştur. Nor Radyo kendisini şöyle tanımlamaktadır.”*Türkiyeli Ermenilerin kurduğu Nor Radyo, tüm halkların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri, kültürlerini paylaşabilecekleri bir topluluk radyosudur. Nor Radyo, çok kültürlülüğün ve bir arada yaşamın sesidir.*” Nor Radyo’da, Türkçe, Kürtçe, Ermenice, Rumca, Çerkezce, Hemşince ve Lazca programlar yapılmaktadır (<http://www.norradyo.com/ilkelerimiz>). Nor Radyo farklı dil ve lehçelerde yayın yaparak Anadolu’da yaşayan tüm halklara ve topluluklara ulaşmayı hedeflemektedir.

NorRadyo’nun Türkiye’nin ilk topluluk radyosu olduğu kabul edilmektedir (Kuyucu, 2014:20). Zira Nor Radyo, katılım, içerik ve yönetim açısından benzerleri Dünyanın bir çok ülkesinde bulunan topluluk radyolarının tüm karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Programcılar radyonun İstanbul’daki merkezinden programlarını gerçekleştirebildikleri gibi, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Fransa ve Almanya’dan da yayın yapabilmektedir. Radyonun masraflarını Nor Zartonk karşılamakta ve reklam almamaktadır (Algül, 2016:192-194).

İstanbul Rumlarının 2012 yılında kurduğu internet radyosu ise *Radyo İho Tis Polis* (Kentin Sesi) adını taşımaktadır. İstanbul Rumlarının tek Yunanca internet radyosu olan *İho Tis Polis* başta İstanbul Rum azınlık mensupları olmak üzere dünya genelindeki Türkiye kökenli Rum diasporasının sesi olmaya çalışmaktadır. İho Tis Polis’ten önce Nor Radyo’da Melodia Tis Polis adlı İstanbul Rumlarından haberlerin verildiği ve Yunanca müziklerin çalındığı bir program yapılmıştır (Algül, 2016:90).

Türkiye, Yunanistan ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere beş kıtada dinlenen Radyo İho Tis Polis hedef kitle olarak Rum cemaatini seçmiştir. Yapılan bir araştırmaya göre İstanbul Rum Cemaati tarafından da benimsendiği ve topluluğun bir parçası olarak görüldüğü anlaşılan radyonun Rum toplumuna hizmet ettiği de kabul edilmektedir (Kuyucu, 2014:30-31).

Sonuç

Kitle iletişim araçlarının özellikle de radyonun İkinci Dünya Savaşı yıllarından başlayarak manipülasyon aracı olarak kullanıldığı hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu süreçte radyo, toplumun geniş kesimlerinin kendisine yer bulamadığı ve daha çok hükümetlerin propaganda amacıyla kullandığı bir araç olmuştur. Ancak korsan yayınlarla başlayıp devlet tekellerinin yıkılmasıyla sonuçlanan alternatif radyo

akımı daha önce radyodan sesini duyuramayan toplulukların seslerini duyurabilmesini ve radyonun demokratikleşerek yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Radyonun demokratikleştirilmesi tartışması, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte bir kez daha gündeme gelmiştir. Kitle iletişim ortamının “fenalığından” yakından ve söyleyecek sözü olan insanlar, artık Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi bir araya gelerek radyo kurabilmekte ve böylece kendilerini ifade edebilmektedir. İnternet teknolojisi radyonun demokratikleştirilmesini sağlayarak tüm kesimlerin kendisini radyodan kolaylıkla ifade edebilmesinin yolunu açmıştır. Geleneksel bir radyonun yayına başlayabilmesi ve bu yayının geniş coğrafyalara ulaştırılabilip, sürdürülmesi de yatırım ve organizasyon gerektiren masraflı ve zahmetli bir süreçtir. İnternet radyosu ise geleneksel radyolara göre çok daha avantajlıdır, hem daha ucuz, hem de kolay kurulabilmektedir. Ortalama bir internet kullanıcısının amatör radyo yayını yapabilmesi için neredeyse hiçbir teknik altyapıya ve ön bilgiye ihtiyacı yoktur. Üstelik internet radyoculuğu herkese/her kesime radyoculuk yapma olanağı sunmuştur. İnternet radyoculuğu böylece isteyen herkesin son derece basit ve ucuz bir şekilde sesini duyurmasını sağlamıştır. Bu yolla dünyanın herhangi bir yerinden, dünyanın her yerine canlı olarak radyo yayını yapmak olanaklıdır. İnternet yoluyla yapılan yayınları internet bağlantısına sahip olmak şartıyla dünyanın her yerinden dinlemek olanaklıdır. İlk kez 1970’li yıllarda televizyona karşısında öldü denilen radyo alternatif radyolar sayesinde yeniden canlanmış ve ayağa kalkmıştır. Benzer şekilde 1990’larda öldü denilen radyo, internet radyoculuğu sayesinde yeniden gündeme gelmiş, hatta radyonun gündelik yaşamımızdaki yerini daha sağlamlaştırmıştır.

Microsoft’un geliştirdiği bir yazılım sayesinde 1994 yılında radyo yayıncılığının hizmetine sunulan internet radyoları artık gündelik yaşamımızın bir parçası durumuna gelmiştir. İnternet radyoculuğu hava boşluğunu kullanarak yayın yapmayı sağlayan radyonun geleneksel mimarisini de değiştirmiş, radyo yayıncılığı sınır getiren frekanslara ihtiyaç kalmamıştır.

Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen 3984 Sayılı Kanun başta üniversiteler olmak üzere, sivil toplum örgütlerinin, etnik yada dini toplumsal grupların yayıncılık yapmasına izin vermemektedir. İnternet radyoları sayesinde birçok kesim radyoculuk yapma olanağına sahip olmuştur. Özellikle Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen 3984 Sayılı Kanun nedeniyle yayıncılık yapamayan başta üniversiteler olmak üzere birçok sivil toplum örgütü ve etnik ya da dini topluluk internet üzerinden radyo yayıncılığı yapmaya başlamıştır. Örneğin Türkiye’de yaşayan Rum ve Ermeni azınlıklar Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez internet sayesinde radyodan seslerini duyurma şansı bulmuşlardır. Bu radyolar Türkiye’de yaşayan azınlıkların toplumun diğer kesimleri ve başka ülkelere göç etmiş diasporayla iletişim kurmasını da sağlayan bir araç olmuştur.

İnternet radyoculuğu Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarına da yeni olanaklar sunmuştur. Zira Kosova, Makedonya ve Kanada gibi birçok ülkede Türklerin kurduğu geleneksel radyolar işletme giderlerini karşılayamadıkları için kapanmak zorunda kalmıştır. Günümüzde Avrupa ve Balkanlarda Türklerin yaşadığı yerleşimlerin büyük bölümünde Türkçe yayın yapan internet radyoları kurulmuş ya da varlığını sürdüren Türk topluluk radyoları internet üzerinden de yayına geçmiştir. Türkçe internet radyoları

yerel anlamda Türk kültürünün korunmasına katkıda bulunduğu gibi radyo yayınının yapıldığı bölgeyle, ondan çok daha uzak coğrafyalarda yaşayan Türklerin birbirleriyle ve anavatanla iletişimini sağlamaktadır.

Kaynaklar

Akarcalı, Sezer, (1993). *Radyonun Dayanılmaz Hafifliği*, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Algül, Figen, (2016). *Topluluk Medyası “Nor Radyo” Örneği*, İstanbul: Pales Yayınları.

Aziz, Aysel, (1981). *Radyo ve Televizyona Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aziz, Aysel, (2012). *Radyo Yayıncılığı*, Ankara: Nobel Yayın.

Brecht, Bertolt, (2012). *Radyo Kuramı ve Sinema Üzerine*, (Çev: Süheyla Kaya), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Cankaya, Özden, (1995). *Türk Radyoculuğunun Gelişimi*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:14, s.1083.

Cazenave, François, (1980). *Les Radios Libres*, Paris: Presses Universitaires de France.

Delorme, Michel, (1992). “Topluluk Radyosu”, J.M.Charon (Ed.), *Medya Dünyası*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.68-69.

Eryılmaz, Tuğrul (2003). “Radyo ve Radyoculuk”, Der: Sevda Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s.87-111.

Güney, Serhat, (2009). *Tüm Yönleriyle Topluluk Radyoları*, İstanbul: Punto Yayınları.

George, Erik, (1992). “Radyonun Yeni Hizmeti”, J.M.Charon(Ed.), *Medya Dünyası*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.64-67.

Jeannnenedy, Jean-Noel, (2006). “Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi”, Çev: Esra Atuk, İstanbul: YKY.

Kaye, Michael / Andrew Popperwell (1995). *Radyo Dersleri*, Çev: Tuğrul Eryılmaz, İstanbul: YKY.

Kocabaşoğlu, Uygur, (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.

Kuruoğlu, Huriye (2006). *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*. Ankara: Nobel Yayın.

Kuyucu, Mihalıs, (2014). “*Community Radio Broadcasting: Use of Community Radio for Turkish and Greek in Turkey*” Athens: ATINER’S Conference Paper Series, No: MDT2014-0896.

Safko, Lon (2010). *The Social Media Bible*, New Jersey: John Wiley.

Soydan, Ersoy, (1998). *Dünyada ve Türkiye’de Alternatif Radyo Yayıncılığı*, Marmara Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Soydan, Ersoy, (2014). *Avrupa ve Balkanlarda Türkçe Yayın Yapan İnternet Radyoları*, 3.Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı Bildiri Kitabı, Cilt:2, Tirana, s.179-191.

Tekinalp, Şermin, (2011). *Karşılaştırmalı Radyo ve Televizyon*, İstanbul: Beta Yayınları.

Topuz, Hıfzı v.d., (1990). *Yarının Radyo Ve Televizyon Düzeni*, İstanbul: TÜSES-İLAD ortak yayını.

Tugen, Bahar, (2013). *Dijital Çağda Radyo Yayıncılığı*, İnet-Tr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı 9-11 Aralık 2013, Bildiriler Kitabı, s.153-157.

Vivian, John (1999). *The Media of Mass Communication*, Boston: Ally Brown.

Yavuz, Yiğit ,(2008). *Radyonun ABeCe’si*, Ankara: Ütopya Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

Bahadır Gültekin, Alpbuğra, (2012). “*Radyoculukta İnternet Çağı*”, http://www.radikal.com.tr/egence/radyoculukta_internet_cagi-1074351 (erişim tarihi: 23.09.2015)

Bahçekapılı, Alper, (2015). “*Elveda FM Radyolar*”, <http://www.birgun.net/haber-detay/elveda-fm-radyolar-81119.html> (erişim tarihi: 21.08.2015)

Ulusum, Ece, (2013). “*Herkesin Radyosu Kendine*”,
<http://www.sabah.com.tr/cumartesi/2013/09/14/herkesin-radyosu-kendine> (erişim tarihi: 14.08.2015)

Ümit, Atabek, (2010). “*Radyo Yine Evlerimizin Demirbaşı: Bu Kez Dijital Radyo Olarak*”, <http://ilef.ankara.edu.tr/radyo/yazi.php?yad=3710> (erişim tarihi: 25.07.2015)

<http://dictionary.reference.com/browse/podcast?s=t> (erişim tarihi: 24.08.2015)

<http://tunein.com/about/> (erişim tarihi: 24.08.2015)

<http://www.karnaval.com/#/about.php> (erişim tarihi: 24.08.2015)

<http://www.norradyo.com/ilkelerimiz/> (erişim tarihi: 21.08.2015)

<http://uryad.org.tr/duyuru/1087/uryad-temmuz-2016-haftalik-ve-gunluk-radyo-dinleme-oranlarini-acikladi> (erişim tarihi: 21.09.2016)